
רמז למלחמת אסא-בעשא בנבואת ישעיהו לאחז / Isaiah 8:23—An Historical-Geographical Analogy

Author(s): חנן אשל and H. Eshel

Source: *Shnaton: An Annual for Biblical and Ancient Near Eastern Studies* / שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום, תשמ"ג-תשמ"ד, כרך ז/ח, pp. 250-253

Published by: Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23412847>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Shnaton: An Annual for Biblical and Ancient Near Eastern Studies* / שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום

רמז למלחמת אסא-בעשא בנבואת ישעיהו לאחז*

חנן אשל
עפרה

הפסוק הקשה ביש' ח כג: 'כעת הראשון הקל ארצה ובלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים' עמד במרכוזם של מחקרים רבים, שדנו הן בצדו הגיאוגרפי-היסטורי, והן בצדו הפרשני. ייתכן שכעת בעקבות מחקריהם של י' אפעל על סופה של ממלכת ישראל¹ ושל א' רייני² על משמעות הביטוי 'דרך הים', אפשר להציע דרך חדשה בהבנת פסוק זה.

פורר³ במחקרו על המחוזות באמפריה האשורית וההולכים בעקבותיו⁴ הציעו שהפסוק מתאר שני מסעות של תגלת פילאסר ה-ג. תחילת הפסוק מתאר מסע לצפון ארץ ישראל, שארע ב-734 לפסה"נ, מסע שתואר גם במל"ב טו כט: 'בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פילאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי'. מסע כזה מתואר גם במקורות האשוריים⁵.

ואילו סוף הפסוק: 'האחרון' על פי הצעתם מתאר מסע נוסף לארץ ישראל שארע ב-732-733 לפסה"נ שבסופו סיפח תגלת פילאסר ה-ג את רוב חלקי ממלכת ישראל לאמפריה האשורית, והמליך את הושע בן אלה על הר אפרים בלבד. סוף הפסוק ביש' ח כג מתאר, לדעתם, את המחוזות האשוריים החדשים שהוקמו בעקבות מסע זה: 'דרך הים' שבישעיהו פירושו מחוז דור, 'עבר הירדן' פירושו מחוז גלעד. ואילו 'גליל הגוים' הוא מחוז מגידו — מחוזות שנוכרו במקורות האשוריים, החל מתקופה זו.

*ברצוני להודות לפרופ' ח"י גרינפלד ולפרופ' א' רייני על שקראו רשימה זו והעירו את הערותיהם החשובות.
1. י' אפעל, 'אחריתה של ממלכת ישראל' בתוך: א' מלמט (עורך), 'ההסטוריה של עם ישראל — ימי המלוכה, הסטוריה מדינית', ירושלים 1982, עמ' 125.
2. A.F. Rainey, 'Toponymic Problem', *Tel-Aviv*, 8 (1981), pp. 146-151.
3. E. Forer, *Die Provinzeinteilung des Assyrischen Reiches*, Leipzig 1920, p. 52.
4. A. Alt, 'Das System der Assyrischen Provinzen auf den Boden des Reiches Israel', *ZDPB*, 52 (1929), pp. 235-238.
5. P. Rost, *Die Keilschrifttexte Tiglat-Pileser III*, Leipzig 1893, pp. 60-61; *ANET*, p. 283.

על חלק מקריאותיו של פורר קמו עוררין⁶, ולאחרונה סיכם אפעל את מצב המחקר בנושא זה בצורה זו: 'במקורות שבידנו לא נמצא אישור מפורש להשקפה שנשתגרה בעקבות מחקרו של פורר כי תיגלת פלאסר ה-3 קיצץ שטחים בממלכת ישראל ואירגנם מחדש כפחות אשוריות כדרך שעשה לממלכת ארם'⁷.

מלבד ההצעה של פורר ששני חלקי הפסוק מדברים בתגלת פלאסר ה-ג, הוצעו מספר מלכים כ'האחרון' הנוכח בפסוק, כולם בהנחה ש'הראשון' הוא תגלת פלאסר ה-ג. שר"ל הציע שהאחרון הוא 'פול'⁸ ואילו א' פרוקש טען שהאחרון הוא סרגון⁹. בכך הלכו בדרכם של רש"י ורד"ק, שהסבירו שהאחרון הוא שלמנאסר או סנחריב, וישעיהו כנבואתיו לאחז מתאר מאורעות שיקרו בעתיד הרחוק.

ח"א גינצברג הציע¹⁰ דרך חדשה בהבנת הפסוק, בטענו שמדובר בשני מלכי ישראל. לדעתו הראשון הוא פקח בן רמליהו, והאחרון הוא הושע בן אלה. הצעה זו בנויה על הפרוש ש'הקל' בא מלשון קלון ו'הכביד' בא מלשון כבוד (כפרושם של קיטל-דילמן, פרוקש ואחרים¹¹), וכך לפי הצעתו פקח בן רמליהו הוא הראשון אשר הביא בושא על ישראל כאשר האזור נכבש, ואילו הושע בן אלה יביא כבוד לישראל כשיוחזרו אזורים אלו לשליטה ישראלית (מה שנאמר כנבואה, אך לא אירע במציאות).

ב' אופנהיימר¹² דחה את פרושן של המלים 'הקל' ו'הכביד' כקלון וכבוד מסיבות לשוניות, והראה שיש ללכת בעקבות בובר ורוזנצוויג¹³ ולקבל את דעת הפרשנים המסורתיים שמדובר בלהקל ולהכביד מהבחינה הצבאית¹⁴.

מחקרו של רייני על משמעות הביטוי 'דרך הים' הראה שישנה התאמה גיאוגרפית בין הסיפא של פסוק ח לבין התיאור במל"ב טו כט, כלומר תיאורו של ישעיהו 'דרך הים עבר הירדן גליל הגוים' מתייחס למסעו של תגלת פלאסר נגד פקח בן רמליהו המתואר

6. ראה ב' מיזלר (מזר), 'מסע תיגלת פלאסר השלישי לא"י בשנת 732', ידיעות החברה לחקר א"י ועתיקותיה, א (1933-4), עמ' 126-121; ח' חדמור, 'כיבוש הגליל ביד תגלת פלאסר ה-3', בתוך: ח"ו הירשברג (עורך), 'כל ארץ נפתלי', ירושלים תשכ"ח, עמ' 62-67; ז' משל, 'דרך הים' — ויה מריס', ידיעות, לא (1967), עמ' 167-168, וכן רייני (לעיל, הערה 2), עמ' 146-147; ולעומת זאת נ' נאמן 'מערך המחוזות בממלכת ישראל בימי הממלכה המאוחדת', ציון מח/א (1983), עמ' 12, הערה 32.
7. שם (לעיל, הערה 1).

8. בפירושו לספר ישעיהו, פדובה, 1885, עמ' 127.

9. O. Procksch, *Jesaja I*, KAT, Leipzig 1930, p. 144.

10. H.L. Ginsberg, 'An Unrecognized Allusion to King Pekah and Hoshea of Israel', *EI*, .10 (1958), pp. 61-65.

11. לדוגמא Kittel-Dillmann, *Jesaja*, KHAT, Leipzig (1898), pp. 88-89, וכן פרוקש (לעיל, הערה 9), עמ' 142-144. הסיבה העקרית לפירושו של קיטל ודילמן וההולכים בעקבותיהם היתה שהפסוק ביש' ח כג צוטט בקשר לישו ולגאולה שיביא במתי ד יג-טז, ולכן ניסו לפרש פסוק זה כנבואת נחמה. לשיטתם, הראשון הוא אחז, שהביא בושא בכך שפנה למלך אשור, והאחרון הוא ישו שבא מן הגליל ויביא כבוד לישראל.

12. ב' אופנהיימר, "כי ילד לנו בן נתן לנו" — עיונים באסכטולוגיה של ישעיהו, ספר מ"צ סגל, ירושלים תשכ"ה, עמ' 103-107.

13. M. Buber and F. Rosenzweig, *Die Schrift und ihre Verdeutschung*, Berlin 1936, p. 32.

14. מסיבה זו גם קשה לקבל את הצעת קומלוש, שהאחרון והראשון הם כינויים לאלוהים; ראה י' קומלוש 'זעפו — מועף, בר-אילן, ד-ה (1967), עמ' 45-49.

במלכים: 'ויקח את עיון ואת אבן בית מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי'. ו'דרך הים' היא דרך ההולכת אל הים מצפון עבר הירדן דרך עמק החולה והגליל העליון, ומקשרת את בניאס, דן, אבל בית מעכה וינוח לצור¹⁵. לפי ההסבר החדש שמציע רייני למושג 'דרך הים', אי אפשר ללמוד מהפסוק בישעיהו על כך שתגלת פלאסר ה-ג הגיע דרומית למקומות שזכרו במל"ב טו כט¹⁶, וכאמור הסיפא של הפסוק מדבר במסעו של תגלת פלאסר ה-ג, כלומר שהוא 'האחרון'!

לפיכך יש לחזור ולדון מי הוא 'הראשון' שבפסוק. לאור ההקבלה הברורה שבין הפסוק ביש' ח, לבין הפסוק ביר' נ יז: 'הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדנאצר מלך בבל', נראה כמובח¹⁷ שמדובר בשני מלכים שונים.

הפרקים ז-ט בישעיהו נאמרים תחת הלחץ הארמי הישראלי שלוחצים רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל את אחז¹⁸. לאור זאת נראה לי שאפשר להסביר פסוק קשה זה כהקבלה שעושה ישעיהו בין שני אירועים היסטוריים דומים.

נראה שהאירוע הראשון אליו רומז ישעיהו הוא מלחמת בן הדר מלך ארם שאסא שכר כדי שיכה את בעשא מלך ישראל (885 לפסה"נ); עיין מל"א טו, דה"ב טז. בן הדר מכה רק חלק מזבולון ונפתלי, את עיון, דן, אבל בית מעכה ו'העמק'. למכה חלקית זאת קורא ישעיהו 'הקל'¹⁹.

ואילו האחרון הוא תגלת פלאסר ה-ג, אותו שוכר אחז מול רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל והוא מכה מלבד את עיון ואבל בית מעכה (שלקח בן הדר לפניו), גם את ינוח, חצור, קדש והגלעד, ומגיע עד בקעת בית נטופה; עיין מל"ב טו-טז, דה"ב כח. מסע זה מתואר על ידי ישעיהו 'דרך הים עבר הירדן גליל הגויים', מהחלקים של הדרך בעבר הירדן עד האזור שבו עוברת הדרך בגליל הגויים העליון על-פי הצעת רייני. ייתכן אם כן שישעיהו מדייק מאד בהקבלה ועושה השוואה בין שני מקרים היסטוריים הדומים גם בקונטקסט ההיסטורי וגם בקונטקסט הגיאוגרפי. במידה וצדקנו בהשערה זו, הרי הסברנו פרט נוסף בפסוק קשה זה של ישעיהו²⁰.

15. רייני, שם (לעיל, הערה 2). דרך הים נזכרת במקרא רק בפסוק זה, ועל השתלשלות הטעות שהביאה לקריאת הדרך ההולכת לחוף הים בשם זה, עיין במאמרו של רייני (לעיל, הערה 2), וכן אצל משל (לעיל, הערה 6), ובספרות המובאת שם.
16. במקורות האשוריים מצויינים עוד מקומות שנכבשו במסע זה, מובאים כאן לפי תרגומו של תדמור (לעיל, הערה 5): 'כמו ערפל (כסיתי אות).... (16) מחזות של ארץ בית (...) ק.... (x שבויים מן...)... 625 שבויים מן א' (...) (שבויים מן...)... חַנְתָּן, 650 שבויים מן ז' (...) (שבויים מן י') סְבָתָּ, 656 שבויים מן ס (...) אַרְמָ, מְרָמ' (לעיל, הערה 5, עמ' 65-66).
17. אמנם ייתכן שהראשון הוא ממלכת ישראל והאחרון הוא ממלכת יהודה, אך נראה שיש ללכת בעקבות כל המפרשים הטוענים שמדובר קודם במלך שאכל את הבשר, ואח"כ במלך ששנארו לו רק העצמות, ונראה שהמסע הראשון בפסוק הוא מסע סנחריב (701 לפסה"נ) והשני מסע נבוכדנאצר (586 לפסה"נ).
18. עיין לדוגמא פרוקש (לעיל, הערה 9), עמ' 144 וי' קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, ו, תל-אביב תשט"ז, עמ' 165-166.
19. ייתכן שהמלה 'כעת' שבפסוק שלנו פירושה כמו 'אז...' כשעלה בעשא על אסא... והשווה דנ' ט כא.
20. בעקבות הסבר זה בדקנו שמה יש פסוקים נוספים הקושרים את מלחמת אסא-בעשא למלחמת פקח רצין, וייתכן שגם הביטוי 'סכסך' ביש' ט י רומז להתרחשויות המתוארות במל"א טו יח-יט, וכן נבואת חנני הרואה לאסא המובאת בדה"ב טז ז דומה מאד לפסוקים מישעיהו (למשל ג א; י כ; ל יב; לא א), ונושא הנבואה מזכיר מאד את פרקים ז-ט בישעיהו.

מספר פסוקים לאחר מכן עושה ישעיהו הקבלה היסטורית נוספת באמרו: 'כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין' (ט ג) ורומז לתשועת גדעון במדינים. נראה שיש לקשור זאת לעובדה שהמקום הדרומי ביותר הידוע לנו שאליו הגיעו האשורים במסעם הוא ח' רומה²¹, 15 ק"מ צפונית-מערבית מהתבור וגבעת המורה, הידועים לנו ממלחמת גדעון, ובכך שוב מצביע ישעיהו על תשועה פתאומית בקונטקסט גיאוגרפי דומה!

21. עיין לעיל, הערה 16.

[253]